

АУДАРМА ТЕОРИЯСЫ ТЕОРИЯ ПЕРЕВОДА

З. Ж. Аухадиева

АУДАРМАШЫЛАРДЫ ДАЙЫНДАУДА МӘДЕНИАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ҚҰЗІРЕТТІЛІГІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Аударма адамзаттың рухани байлықтарының бірі ретінде өзінің бастауын сонау көне заманнан алады. Аударма кейбір жекелеген халықтардың мәдени тарихында және жалпы дүние жүзілік мәдениет саласында әрқашан маңызды роль атқарып келген. Әр халық өзін қоршаған ортаны өзінше түйсінеді, түсінеді, танып біледі, санасына сіңіреді, миына қабылдайды, себебі оның өзіне ғана тән ерекше дүние танымы болады, міне сол ерекшеліктерді әр халық мәдениетіне, салт-санасына, дәстүріне, тарихына және географиялық орналасуына байланысты әр түрлі тілдік бірліктер арқылы жеткізеді. Тіл әр түрлі жастағы адамдар арасындағы қарым-қатынастың негізгі басты құралы екендігі, сол құрал арқылы пікір алмасу, адамдардың бірін-бірі түсінуі, ойын жеткізуі, өмірге, қоғамға деген көзқарастарын білдіруі екі түрлі жолмен, яғни ауызша және жазбаша түрде жүзеге асырылатыны белгілі. «Тіл - тек коммуникативтік құрал емес, сонымен бірге адам болмысының, оның мәдениетінің көрінісі, өйткені мәдениет таңба, белгіден тысқары, яғни тілден тысқары өмір сүре алмайды. Адамды түгелдей дерлік таңбалық әлем қоршаған, өйткені адам болмысының өзі таңбалық, тілдік болмыс. Адам бір мезгілде таңбаны тудырушы да, оны талдаушы да. Тіл тек денотативті (белгілі, сигналдық) коммуникация құралы ғана емес, сонымен бірге коннотативті (белгілі әлеуметтік – мәдени, идеологиялық мәні бар) құрал. Тілде әр халықтың тарихы, оның өмірі, тіршілігі, шаруашылығы мен мәдениеті жатыр» [1, 47]. Тіл - ұлттың тірегі, асыл қазынасы, рухани мұрасы деп бекер айтпаған халық. Тілді әмбебап құрал ретінде пайдаланатындардың бірі – аудармашылар. Басқа елдің, халықтың, ұлттың төл мәдениетімен таныстыру – тәржімашылардың негізгі қызметі десе болады, яғни бір ұлтқа тән емес мәдениетті екінші бір ұлт мәдениетіне паш ету - мәдениаралық қарым-қатынасқа түсу деген сөз. Мәдениаралық қарым-қатынастың өзіне тән заңдылықтары мен

лингвистикалық және психологиялық ерекшеліктері де бар, ал сол мәдениаралық қатынасты жүзеге асырушы адамда, яғни аудармашыда мәдениаралық құзіреттік болуы тиіс, ал мәдениаралық құзіреттік дегеніміз – адам өз мәдениетінің аясынан шығып және де оның құндылықтарын жоғалтпай басқа мәдениеттің рухани құндылықтарымен таныстыратын, дәріптейтін, алмастыра алатын қабілеттілік, осы тұрғыдан алғанда аударма әр түрлі халықтар мәдениетінің дәнекері, алтын көпірі, рухани құндылықтармен алмасудың таптырмас жолы және ұлттық мәдениетті дамытудың бірден – бір жарқын көрінісі болып табылады.

Ұлттық мәдениет демекші, неміс және қазақ тілдерінде кездесетін әр түрлі өлшем бірліктерінің, кейде халықтық өлшем бірліктері деп атайды, аударылу барысында екі ұлттың ғасырлар бойы жинақтаған тілдік байлығымен, тарихымен, салт-дәстүрімен және басқа да ерекшеліктерімен бізді таныстыратын әрине, тағы да - аудармашылар. Ұлттық мәдениеттің жалпы мәдениет құзіреттігі туралы мына ойлар дәл айтылған сияқты. «Культура - целостная среда. Это огромное целостное явление, которое делает людей, населяющих определенное пространство, из простого населения – народом. В понятие культуры должны входить и всегда входили религия, наука, образование, нравственные и моральные нормы поведения людей и государства. При этом понятие «народная культура» трактуется учеными очень широко: как система разделяемых абсолютным большинством общества понятий, представлений, ценностей, верований, символов, ритуалов, имеющих в то же время множество региональных вариантов при различии в соответствии с социальным статусом, профессиональным занятием, общим образовательным уровнем ее носителей» [2, 135]. Ендеше тәржімашылар көбінесе аудару процесінде түрлі қиындықтармен бетпебет кездеседі. Міне осындай қиындықтардың біріне құрылымы әртүрлі туыс емес неміс және

казак тілдерінде кездесетін кеңістікті, уақытты, салмақты, сұйықтықты және ақша көлемін білдіретін өлшем бірліктерін аударуды жатқызуға болады. Кейде осы аталған өлшем бірліктерінің аударылуында ұзындық – метрмен немесе километрмен, салмақ – граммен немесе килограмм, тоннамен, ал уақыт - секундпен немесе минут, сағатпен, ақша - әр елдің ұлттық валюталарымен өлшенеді, онда тұрған еш қиындық жоқ дейтіндер де кездесіп қалады. Ал біріншіден осы уақытқа дейін халықаралық стандартты метрлік жүйенің кейбір мемлекеттерде мүлдем қолданылмайтынын ескерсек, ал Англия мен АҚШ –да өзіндік ағылшын-американдық өлшем жүйесі бар екендігін сөзге тиек етсек, онда шындығында аударманың оңай болмағаны. Мысалы доллар дүние жүзінің 31 елінде, ал фунт 33 елде ресми ұлттық валюта болып есептеледі. Атауы біреу болғанымен доллардың номиналдық құны 31 түрлі болса, фунттікі 33 түрлі болады, яғни аудармашы аталған валюталардың курсы өте жақсы білуі керек, бұл жерде тәржімәшінің лингвомәдени күзiреттiгi туралы сөз болып отыр, аударма сапасының жоғары болуы - тәржімәшінің лин-

Неміс тілі

Keine Heller haben

Die letzten Kröten

Wer den Pfennig nicht ehrt, ist
des Tallers nicht wert.

Einen Haufen Kies haben

Қазақ тілі

бір тиын ақшасы болмау

соңғы тиыны

Теңге тиыннан, ынтымақ
ұйымнан.

көп ақшасы болу

Осы берілген мысалдардағы Heller, Kröten, Pfennig, Taler, Kies деген көне ақша бірліктері өздерінің тура мағынасында қолданылмай, ауыспалы мағынада беріліп тұрғанын аудармашы білуі керек.

Сонау көне дәуірлерде халықтар уақытты, кеңістікті, күнің райын, салмақты, сұйықтықты табиғат құбылыстарымен салыстырып және

Неміс тілі

Zwei Fingerbreite grösser sein

Für die Strasse werde ich nicht einen
Fuss breit meines Grundstückes hergeben.
Machen Sie dieses Kleid eine Hand breit.
kürzer.**Қазақ тілі**аздап үлкен болу(шамамен 2
саусақтың ұзындығындай)Мен көшедегі жол үшін бір қадам да
жер бөліп бермеймін.
Мына көйлекті 10см-ге
қысқартып беріңізші.

Көрсетілген мысалдардағы Finger breit, Fuss breit, Hand breit деген соматизм сөздерді неміс халқы өлшем бірліктері ретінде асқан шеберлікпен қолдана білген, себебі мүмкін сол кезде ең тиімді қол астындағы өлшегіштер -

гвоелтану мен лингвомәдениеттану саласындағы біліктілігіне байланысты. Айта кететін тағы бір жайт ақша бірліктерінің тағы бір ерекшелігі – уақыт ағымына, дүниежүзілік экономикалық жағдайға қарай валюталардың курсы да, атауы да өзгеріп отырады, демек олардың номиналды көрсеткіштері де өзгереді деген сөз. Осыны аудармашы ылғи қаперінде сақтап, әлемде болып жатқан барлық жаңалықтардан хабардар болуы керек, себебі әр валютаның артында әр халықтың, мемлекеттің экономикалық және саяси өміріне әсер ететін факторлар тұрғанын ұмытпағаны жөн.

Ақша бірліктерін білдіретін номиналды құны бар лексика ресми ұлттық ақша бірліктеріне (негізгі валюта және майда тиындар), мысалы «евро, теңге, рубль, юань т.б.» және кейбір тарихи оқиғаларға байланысты ұлттық валюта есебінде жүрмейтін, ақша айналымынан шығып кеткен, бірақ өз тура мағынасында емес фразеологиялық сөз тіркестері ретінде оның ішінде тұрақты сөз тіркестері немесе қанатты сөздер, мақал-мәтелдер санатында қолданылатын тілдік бірліктер жатады. Мысалы:

күстар, күрт-күмырсқалар мен жан-жануарлардың іс-әрекеттерімен байланыстырып, өздерінше болжап, өлшеп қажеттеріне жаратып өмір сүрген, тіпті кейбір өлшем бірліктері қазіргі уақытқа дейін тарихтың бір белгісі ретінде халықтар тілінде сақталып, сол қалпында мән-мағынасын жоғалтпай қолданылып келеді. Мысалы:

осы адамның дене мүшелері болса керек. Қазақ халқы да дене мүшелерін ұзындықты, ендікті, биіктікті, көлемді өлшеу үшін қолданып келген. Мысалы: **жап-жақын жерді – қол созым жер, төрт елі қазы – семіз малдың қазысы, шама-**

мен 6-7 см, алақандай бөлме – көлемі жағынан кішкентай болу, басы қазандай – үлкен бас, қарны қабақтай – іші үлкен, семіз, ат жақты – беті сопақ дегенді білдірген. Көп жағдайларда қазақ халқы әсіресе ұзындықты білдіретін өлшем бірліктерін дәл бермесе де

Неміс тілі

Er ist um eine Pferdelänge voraus.

Es ist ein Katzensprung.

Неміс тіліне қарағанда қазақ тілінде мал атауларымен байланысты ұзындықты білдіретін сөз тіркестерін қазақ халқы керек жерінде дәл қолдана білген, себебі ешбір халық үй жануарларының жасын, түрін, тұқымын, түсін қазақ сияқты дәл айқындай алмаған. Қазақ халқы малды аялағаны соншалық, тіпті оны жеті қазынасының біріне жатқызған. Мысалы **қозы көш жер, тай шаптырымдай жер, ат шаптырымдай жер, құнан шаптырымдай жер, ит арқасы қиянда, ит өлген жер** деген сөз тіркестері әр түрлі қашықтықты білдірсе, **қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған заман, сиыр түс, бие сауым уақыт, мал өріске шығатын кез** деген сөз тіркестері уақытты білдіріп әлі күнге дейін қолданыстан түспей келеді. Сондықтан тәржімәшіға тек лингвомәдени білім аздық етеді, ол аударма тәсілдерінің қыр-сырын өте жақсы біліуі керек. Аудармашылық үлкен шеберлікті қажет етеді. Осы тұста: «Шеберлік – бір жағынан таланттылық, екінші жағынан ізденгіштік. Тәржімаға төселген тәжірибелі аудармашының шеберлігі жылдар бойы дамиды. Шеберлік аударма ісінің барлық қыр-сырын,

түспалдап мал атауларымен байланыстырып отырған, себебі мал қазақ халқы үшін күн көрістің көзі болған, тек қана қазақ халқы үшін емес неміс халқы үшін де төрт түлік малдың алатын орны ерекше болған. Мысалы:

Қазақ тілі

Ол одан ат бойы ұзап кетті.

Ол қол созым жерде.(2 қадам)

тәржімалық әдіс-тәсілдерін жетік меңгеріп, әдеби машықтанып, бай сөздік қорды жинақтап, аударылатын шығарма тілі мен өзінің ұлттық тілінің стилистикалық, лексикалық, семантикалық ерекшеліктерін бес саусақтай білген жағдайда қалыптасады [5, 22].

1. Ғабитов Г., Мүтәліпов Ж., Құлсариева А. Мәдениеттану. Алматы 2001.

2. Кожаметов К.Ж. Казахская этнопедагогика. – Алматы, 1998.

3. Переводы – мосты между культурами. – Алматы, 1999.

4. Бельгер Г. Лики слова. – Алматы «Білім», 1996.

5. Тарақов Ә.С. Аударма психологиясы және мәдениеті. Алматы, 2005.

6. Langenscheidts Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache. – Berlin und München, 2002.

7. Koshemjako W.S., Podgornaja L.I. Deutsche Sprichwörter und russische Äquivalente. – Sankt-Petersburg, 2005.

В статье речь идет об особенностях межкультурной коммуникации в подготовке переводчиков (на материале немецкого и казахского языков).

In this article we are talking about the features of intercultural communication in the training of interpreters (based on German and Kazakh languages).

С. С. Пак

К ВОПРОСУ О ПЕРЕВОДЕ

Перевод - деятельность по интерпретации смысла текста на одном языке и созданию нового, эквивалентного текста на другом языке. Целью перевода является установление отношений эквивалентности между исходным и переводным текстом. В процессе перевода, вне зависимости от его формы, возникает такая трудность как декодирование или понимание (чтение, слушание) текста на исходном языке. Чтобы декодировать смысл текста переводчик должен сперва определить единицу перевода, то

есть сегмент текста (который может быть словом, фразой, одним или несколькими предложениями), который будет рассматриваться как единица смысла. Нередко требуется перевод и на уровне фонем (ниже уровня слова), и на уровнях выше абзаца. За этой, простой на первый взгляд, процедурой стоит комплексная мыслительная операция. Чтобы декодировать полный смысл исходного текста, переводчик должен сознательно и методично интерпретировать и анализировать все его особенности.